

LADY MACARTNEY'İN PERSPEKTİFİNDEN XX. YÜZYILDA KAŞGAR KADINI VE AİLE YAPISI

Murat ÖZKAN*

Öz: Çalışma, İngiltere'nin ilk Kaşgar konsolosu George Macartney'in eşi Lady Macartney'in XX. yüzyılda Kaşgar'da yaptığı gözlemler doğrultusunda bölgedeki kadınların toplumsal yapı içindeki yerini kapsamlı bir şekilde incelemeyi hedeflemektedir. Eşinin görevi nedeniyle uzun yıllar Kaşgar'da yaşayan Lady Macartney, Kaşgar kadınlarıyla kurduğu etkileşimler aracılığıyla onların aile ilişkileri, toplumsal konumları, kılık kıyafetleri, gündelik yaşam pratikleri, eğlence kültürleri ve inanç sistemleri üzerine önemli gözlemler yapmıştır. Bu gözlemler, Kaşgar'daki kadınların aile içinde üstlendikleri rollerin yanı sıra, toplumda karşılaştıkları güç dinamikleri ve cinsiyet temelli hiyerarşik yapılar ile nasıl mücadele ettiklerini ortaya koymaktadır. Macartney'in anlatımları, sadece bireysel gözlemlerden ibaret olmayıp dönemin Kaşgar toplumuna dair önemli bir tarihî belge niteliği taşımaktadır. Kadınların sosyal yaşam içindeki hareket alanları, ev içindeki konumları ve toplumsal statüleri Macartney'in yazılarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır. Çalışma, Lady Macartney'in gözlemlerini yalnızca Batılı bir bireyin kültürel izlenimleri olarak değil, XX. yüzyıl Kaşgar toplumunun yapısal özelliklerini ve toplumsal cinsiyet rollerini anlamaya katkı sağlayan önemli bir kaynak olarak da değerlendirmektedir. Böylece, dönemin toplumsal hiyerarşisi ve kadınların bu yapı içerisindeki konumu tarihsel bir bağlamda ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lady Macartney, Doğu Türkistan, Kaşgar, İngiltere, Kadın, Günlük.

Araştırma Makalesi / Künye: Özkan, M. "Lady Macartney'in Perspektifinden XX. Yüzyılda Kaşgar Kadını ve Aile Yapısı". *Türkoloji*, 121 (Mart 2025), s. 147-168.

*Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Tarih Bölümü, e-mail: murtozkan@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-9526-4564

KASHGAR WOMEN AND FAMILY STRUCTURE IN THE 20 TH CENTURY FROM THE PERSPECTIVE OF LADY MACARTNEY

Abstract: This study aims to comprehensively examine the role of women in the social structure of the region based on the observations of Lady Macartney, the wife of George Macartney, the first British consul in Kashgar, in the twentieth century. Lady Macartney, who lived in Kashgar for many years due to her husband's mission, made significant observations on family relations, social position, dress, daily life practices, entertainment culture, and belief systems through her interactions with Kashgar women. These observations reveal how women in Kashgar navigated power dynamics and gender-based hierarchical structures in society, as well as the roles they assumed within the family. Macartney's narratives are not only personal observations but also serve as an important historical record of Kashgar society during that period. Women's spheres of action in social life, their position in the household, and their social status are discussed in detail in Macartney's writings. This study considers Lady Macartney's observations not only as the cultural impressions of a Western individual but also as a valuable source that contributes to understanding the structural characteristics and gender roles of twentieth-century Kashgar society. Thus, the social hierarchy of the period and the position of women within this structure will be analyzed in a historical context.

Keywords: Lady Macartney, East Turkestan, Kashgar, England, Women, Diary.

Giriş

1775'te Madras Valisi olan ve 1793'te Çin İmparatoru Qianlong'un sarayına büyükelçi olarak gönderilen İngiliz devlet adamı George Macartney'in soyundan gelen ve onunla aynı adı taşıyan George Macartney, ünlü diplomat ve Çin uzmanı Halliday Macartney'in oğludur (Petrovskiy, 2010, s. 6). Halliday Macartney tıp eğitimi almış ve cerrah olarak mezun olmuştur. Kırım Savaşı'na bir kimyagerin asistanı olarak katılmış; daha sonra Taiping İsyanı'nın bastırılmasında Charles Gordon'un ordusuna dâhil olmuştur (Petrovskiy, 2010, s. 6). Ardından Çin'de kalarak bir Çinliyle evlenmiş ve ticaretle uğraşmaya başlamıştır. Oğlu George, Halliday

Macartney'in Çin'de bulunduğu yıllarda doğmuştur. Daha sonra Londra'ya dönen Halliday Macartney, Çin Misyonu için çalışmış ve bölgeye sekreter olarak atanmıştır (Clinch & Clinch, 2011, s. 168).

George Macartney, on yaşına kadar Nankin'de yaşamış; ilk eğitimini burada almıştır (Tamm, 2011, s. 114). Eğitim hayatını İngiltere'de bir kolejde ve daha sonra bir Fransız üniversitesinde sürdürmüştür. Çincenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Rusça ve Almancayı akıcı bir şekilde konuşabilmesi ona diplomatik kariyerinde büyük avantaj sağlamıştır. 1881 yılında babasına sekreter olarak Sincan'da eşlik etmesi diplomatik çevrelerdeki konumunu güçlendirmiştir. Macartney, Sincan'da bulunduğu süre boyunca babasının nüfuzundan faydalanmıştır. Aynı yıl, Çin Büyükelçisi Zeng Jijie ile St. Petersburg'a gitmiş ve burada Rusya ile Çin arasında yapılan St. Petersburg Antlaşması'nın müzakere sürecine katkıda bulunmuştur. Bu deneyim, onun hem diplomatik becerilerini geliştirmesine hem de bölgedeki siyasi dengeleri yakından gözlemlemesine olanak tanımıştır (Petrovskiy, 2010, s. 17).

George Macartney

XIX. yüzyılın sonlarında İngiltere ve Rusya arasındaki Büyük Oyun'un sergilendiği Türkistan, özellikle Pamir bölgesi, jeopolitik gerilimlerin merkezine dönüşmüştü. İngiltere, bölgedeki Rus ilerleyişini yakından takip etmek ve stratejik durum hakkında doğrudan bilgi almak amacıyla Sir Francis Younghusband'ı bölgeye göndermeye karar vermişti. Younghusband'ın amacı yalnızca keşif yapmak değil, aynı zamanda İngiliz çıkarlarını koruyacak siyasi ve diplomatik temasları sağlamaktı. Çin

yönetimi ile yapılacak görüşmelerde dil engelini aşmak ve müzakereleri daha etkin yürütmek amacıyla Çince bilen bir tercümanın da heyete dâhil edilmesi gerekiyordu. Bu noktada, diplomatik yetenekleri ve bölgeye dair bilgisiyle öne çıkan George Macartney, Çin yönetimi ile yapılacak görüşmelerde tercüman olarak görevlendirildi (Kolesnikov, 2010, s. 30-31).

Sir Francis Younghusband, Pamir bölgesindeki keşif gezisini tamamladıktan sonra, topladığı malzemelerle Kaşgar'dan ayrılarak Hindistan'a gittiyse de İngiltere'nin bölgede siyasi varlığını sürdürebilmesi için George Macartney'in Kaşgar'da kalmasına karar verildi (Petrovskiy, 2010, s. 14). Aslına bakılırsa, Macartney her ne kadar resmî bir görevle bölgeye gönderilse de Kaşgar'daki konsolosluk unvanını daha sonra aldı. Bu nedenle, Çin hükümeti onu uzun süre sadece bir İngiliz yetkilisi olarak değerlendirdi. İngiltere, bölgedeki stratejik çıkarlarını güçlendirmek adına 1904 yılında Macartney'i resmen Kaşgar'a konsolos olarak atadı. Bu atama, onun bölgedeki statüsünü resmîleştiren ve İngiltere'nin Doğu Türkistan'daki nüfuzunu pekiştiren önemli bir adım oldu (Dillon, 2014, s. 55).

Macartney, henüz 24 yaşında bölgeye geldi ve beklenenden çok daha uzun bir süre burada kaldı. İngiltere adına yürüttüğü diplomatik görev zamanla onu bölgedeki en önemli isimlerden biri hâline getirdi. Kaşgar'da tam 28 yıl görev yapan Macartney'in Kaşgar'daki uzun soluklu görevi, İngiltere'nin Doğu Türkistan'daki çıkarlarını şekillendiren önemli bir unsur oldu. Çin, Rusya ve İngiltere arasındaki güç dengelerinin sürekli değiştiği bu dönemde, Macartney yalnızca bir İngiliz diplomatı olarak değil; bölgedeki siyasi gelişmeleri doğrudan etkileyen bir figür olarak da öne çıktı. Onun yıllar süren faaliyetleri, diplomatik ilişkilerle sınırlı kalmayarak Kaşgar'daki toplumsal yapıyı ve yerli halkla ilişkileri de kapsayan geniş bir alana yayıldı (Özkan, 2017, s. 78).

Macartney'in eşi Katherine Borland, İskoç kökenli bir aileden geliyordu (Alikuzai, 2013, s. 277). Babası James Borland, eğitimine Castle Douglas'taki bir köy okulunda başlamış ve George Macartney'in babası Halliday Macartney ile uzun yıllar sürecek bir dostluk kurmuştu. Bu dostluk, yalnızca iki adam arasında değil, aileleri arasında da güçlü bir bağın oluşmasını sağlamıştı. Halliday Macartney Çin'de görev yaparken, oğlu George tatillerini Borland ailesiyle geçiriyordu (Skrine & Nightingale, 2005, s. 85). Böylece George ve Katherine çocukluklarını birlikte geçirdi. İlerleyen yıllarda görüşmeye devam eden arkadaşlar nihayetinde nişanlandılar; iki yıl süren nişanlılık döneminin ardından 1898 sonbaharında da evlendiler. Katherine, Kaşgar'a geldiğinde henüz 21 yaşındaydı ve burada eşiyile birlikte tam 17 yıl geçireceğinden habersizdi. Çiftin Eric ve Robin adında iki oğlu ve Sylvia adında bir kızı oldu (Macartney, 1985, s. IX).

Lady Macartney

Macartney Ailesi (1913)

Macartney ailesi, Kaşgar'da kaldığı sürede İngiliz temsilciler için tahsis edilen Çini Bağ adlı bir konutta yaşadı (Tamm, 2011, s. 114). Bu ev nehre yakın konumuyla dikkat çeken, iyi planlanmış bir yapıydı. Geniş bahçesi meyve ağaçlarıyla kaplı ve etrafı büyük kavak ağaçlarıyla çevriliydi (Skyles & Skyles, 1920, s. 39). Bahçenin süslemeleri bizzat Lady Macartney tarafından yapılmıştı. Kaşgar'daki bu konut, yalnızca bir yaşam alanı değil

İngiliz etkisinin sembolü hâline gelen bir merkez niteliği de taşıyordu (Farrington & Leach, 2003, s. 165).

Çini Bağ

Lady Macartney, Kaşgar'daki yaşamını detaylı bir şekilde kaleme alarak dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini gözler önüne sermektedir. On yedi yıl boyunca yaşadığı ve gözlemlediği olayları günlüğüne aktarırken yalnızca kendi deneyimlerini değil aynı zamanda bölgenin kültürel yapısını, toplumsal ilişkilerini ve politik atmosferini de cesur ifadelerle betimlemektedir. Günlükleri, ilk olarak 1931'de oğlu Eric Macartney tarafından *An English Lady in Chinese Turkestan* adıyla yayımlanmış; 1985 yılında ise Peter Hopkirk'in önsözüyle yeniden basılmıştır. On dört bölümden oluşan bu eser, Lady Macartney'in Kaşgar'a gelişinden itibaren şehirdeki gelenekleri, misafirperverlik anlayışını, yemek kültürünü, seyahatlerini ve Çin yönetiminin bölgede bıraktığı izleri bir kadın perspektifinden anlatmaktadır. Özellikle Kaşgar kadınları hakkında verdiği ayrıntılı bilgiler, dönemin sosyal yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Lady Macartney'in gözlemleri, Kaşgarlıların gündelik yaşamına dair önemli bir kaynak niteliği taşıırken Batılı bir gözlemcinin bakış açısını da yansıtmaktadır (Özkan, 2018, s. 167-168).

Kaşgar'da Kadın Olmak: Lady Macartney'in Gözlemleri

XX. yüzyılda Kaşgar'da bulunan Lady Macartney, bölgenin sosyal yapısını gözlemlerken özellikle kadınların yaşamına dair ilginç tespitlerde bulunur. O dönemde Kaşgar'daki kadınların günlük hayatına dâhil olmanın zorluklarını vurgulayan Macartney, bu durumun aile içindeki karmaşık

ilişkiler ve kadınların sosyal rollerinden kaynaklandığını ifade eder. Ona göre, çok eşlilik nedeniyle oluşan geniş aile yapısı kaçınılmaz olarak çeşitli anlaşmazlıklara ve entrikalara zemin hazırlamaktadır. Kadınların aile içinde birbirleriyle rekabetleri ve kişisel meseleleri dışarıya yansımamaktadır. Öte yandan bazı Kaşgar kadınları, karşılaştıkları hukuki ve sosyal meselelerde Macartney ve eşinin desteğini talep etmişlerdir. Özellikle İngilizlerle bağlantılı konular söz konusu olduğunda, bu kadınlar onun aracılığıyla bir çözüm bulmayı ummuşlardır. Macartney bu durum hakkında şunları ifade eder: “Kadınlar, İngiliz vatandaşlarla ilgili davalarının çözülmesi için kocamla benim nüfuzumu kullanmayı umarak bana gelirdi” (1985, s. 121).

Macartney, aile içi ilişkilerin karmaşıklığını anlatırken bu toplumsal yapıyı yakından tanıdıkça, kadınların yalnızca ev içi rollerle sınırlı kalmadığını, kendi dünyalarında farklı stratejiler geliştirdiklerini gözlemler. Ancak onların özel hayatlarına dair bilgilerin büyük oranda belirsiz ve dışarıdan gözlemleyen biri için tam anlamıyla kavranmasının güç olduğunu da belirtir. Lady Macartney'in ifadesiyle, “Her şey onların aile yaşamlarıyla ve hakkında fazla bir şey bilmediğimiz gönül maceralarıyla bağlantılıdır.” (1985, s. 121).

Lady Macartney, Kaşgar'daki kadınların günlük yaşamlarının yanı sıra kültürel eğlencelerine de tanıklık eder. Zaman zaman onların danslarını izlemek için düzenlenen etkinliklere katılır ve bu toplulukların misafirperverliğini her zaman hayranlıkla karşıladığını belirtir. Gözlemlerine göre, “Kaşgarlı kadın ve çocukların çok renkli, canlı manzaralarla dolu geleneksel kıyafetleri adeta bir renk cümbüşü sunuyordu.” (1985, s. 121).

Özellikle kadınların süslenme biçimleri Macartney'in oldukça dikkatini çeker.

“Bayanlar çok boyalıydı; kaşlarını koyulaştırmışlardı. Burunlarının tam uç noktasından uzun siyah bir çizgi çizmişlerdi. Ellerinde kırmızı tırnak boyaarı göze çarparken uzun örgülerinin uçlarına ve boyunlarına taktıkları boncuklar ile gümüş zincirler, her hareketlerinde zarifçe şıkırdıyordu. Ayrıca kadınların saçları da ayrı bir özenle taranmıştı; dikkat çekici bir parlaklığa sahipti.”

Bu detaylar, Macartney'in Kaşgar'daki kadınlara dair gözlemlerinde onların yalnızca gündelik hayatlarını değil estetik anlayışlarını da ön plana çıkardığını göstermektedir (1985, s. 121).

Lady Macartney'e göre Kaşgar'da güzellik algısı yaşa göre farklılık gösteriyordu. Şişmanlığı bir refah ve rahatlık göstergesi olarak gören yaşlı kadınlar kilo almak için gayret gösterirken; genç kadınlar ince kalmayı tercih eder. Genç kadınların kendilerinden emin ve nazik tavırları da dikkat

çekicidir. Sosyal ortamlarda karşılıklı saygı ve nezaketin hâkim olduğunu belirten Macartney, bir partide tüm konukların elleri uzun elbiselerinin içinde olmasına rağmen ayağa kalkarak başlarıyla selam verdiğini aktarır. “Selamün Aleyküm” diyerek onu karşılayan kadınların bu zarif jestleri karşısında, kendisinin de aynı nezaketle karşılık vermeye çalıştığını ifade eder. Ayrılırken de aynı ritüelin tekrarlandığını ve misafirlerin birbirlerine “Güle Güle” diyerek veda ettiğini sözlerine ekler (1985, s. 122).

Kadınların bir araya geldiği bu toplantılarda oturma düzeni de belirgin bir farklılık göstermektedir. Örneğin bir toplantıda Macartney sandalyede otururken diğer kadınlar yere dizilmiş hâlde oturarak sohbet ederler. Önlerinde çay bardakları, tatlı, kurutulmuş meyve ve fıstık dolu kaseler vardır. Bu davetlerde yalnızca kadınlar bulunur ve eğlenceler, dört ya da beş kişiden oluşan bir grup profesyonel müzisyen eşliğinde gerçekleştirilir. Macartney, orkestranın kanun, küçük bir davul ya da tambur; uzun boyunlu, arkası mandolin gibi olan, saç yayıyla çalınan ve çello gibi tutulan bir ya da iki enstrümandan oluştuğunu belirtir. Burada müzisyenler hem çalgı çalar hem de şarkı söyler. Burada her bahar, kim olduğu tam olarak bilinmeyen bir kişi tarafından yeni şarkılar bestelenir ve bu ezgiler, o yılın popüler melodileri olarak her yerde söylenir. Lady Macartney Kaşgar'daki bu müzikal geleneğin, toplumun ortak hafızasında önemli bir yer tuttuğunu ifade eder (1985, s. 122).

Kaşgar'da müzik ve dans, toplumun estetik anlayışını ve duygusal ifadelerini yansıtan önemli unsurlardandır. Lady Macartney en iyi şarkıcıların genellikle küçük erkek ve kız çocukları olduğunu belirterek sözlerine şöyle devam eder:

“Onlar, eşek sırtında ritmik bir şekilde ilerlerken hayvanın hareketine uyum sağlayarak seslerini yükseltip şarkı söyler. Müzik başladığında, profesyonel bir dansçı sahneye çıkar ve konukların ilgisini toplar. Dans, bireysel bir performans olarak gerçekleşir; konuklar sırayla ayağa kalkıp yavaş ve zarif hareketlerle solo dans ederler. Vücutlarını ve uzun elbiselerinin altındaki kollarını sallarlar. Dansçı, müziğin ritmine göre ayağıyla tempo tutar; bazen kollarını vücudunun yanında uzatarak ve gözlerini kapatarak bir an hareketsiz kalır. Dansın en belirgin öğelerinden biri, kolların müziğin ritmiyle kusursuz bir zamanlamayla sallanmasıdır. Bu hareket, rüya gibi bir müzik eşliğinde yapılır ve oldukça zariftir. Kaşgar toplumunda müzik ve dans yalnızca eğlence değil, aynı zamanda ruh hâlini ifade etmenin bir yolu olarak görülür. Bu insanların enstrümanları, duygu ve düşüncelerini nadiren ifade edebildikleri ses araçlarıdır. Bu yüzden bunu dans ile mükemmel bir şekilde ahenkli hale getirirler. Performanslar sırasında izleyiciler, beğendikleri dansçılara hayranlıklarını göstermek için

farklı şekillerde takdirlerini ifade eder. Dansçılara edilen iltifatların yanında seyirciler paralarını havaya kaldırarak dansçıların başının üzerinde salları ve ardından müzisyenlerin önündeki kaba bırakır. Dansçılar ne kadar beğenilirse müzisyenlere o kadar ödeme yapılır. Böylece dans ve müzik, sanatsal bir gösteri olmaktan öte toplumsal bir etkileşim ve takdir mekanizması hâline gelir” (1985, s. 123).

Lady Macartney, Kaşgar'da kadınların ve çocukların toplumsal yaşamdaki yerini gözlemlerken, bu ortamlarda birçok bebek ve küçük çocuğun bulunmasının kendisini en çok etkileyen unsurlardan biri olduğunu dile getirir. Küçük, kara gözlü çocuklar ebeveynleri gibi kadife montlar, şapkalar ve uzun botlar giymektedir. Lady Macartney onların genellikle utangaç davrandığını ve yabancı olduğu için kendisinden korktuğunu yazar. Kaşgar halkının güzellik anlayışına dair dikkat çekici bir unsur da başın arka kısmının düz olması gerektiğine dair yaygın inanıştır. Lady Macartney bu geleneğin çocuklara nasıl uygulandığı hakkında şunları aktarır: “Şapka veya türbanın şık bir şekilde oturması için kafanın arkası düz olmalı ve uzun saçlar arkadan sallanmalıydı. Bu estetik kaygıyı karşılamak için yeni doğan bebekler, başlarının arka kısmı düzleşene kadar ahşap beşiklerine sıkıca bağlanarak yatırılıyordu” (1985, s. 124).

Lady Macartney ebeveynlerin çocuklarına olan sevgi ve ilgisinin, disiplinden uzak olduğunu, anne ve babaların çocuklarının üzerine titrediğini, ancak bu aşırı ilginin zaman zaman onları şımarttığını söyler: “Disiplinin ne olduğu hakkında hiçbir fikirleri yok. Çocuklar ne isterse veriyorlar; ancak onları bir anda dövebiliyorlar”. Ayrıca, iklim koşullarının çocuk yetiştirme alışkanlıklarında belirleyici bir rol oynadığını da sözlerine ekler. Ilık havalarda bebeklerin ve küçük çocukların çıplak dolaştıklarını gözlemleyen Lady Macartney, çocukları güneş altında çıplak bir şekilde oyun oynarken görmenin kendisinde şaşkınlık uyandırdığını aktarır ve onlar için “Sıcak güneşin altında oynamaktan zenciler gibi kahverengi oluyorlardı” der (1985, s. 124).

En çarpıcı gözlemlerinden biri de hastalıklar karşısındaki tutumudur. Ebeveynlerin hastalık zamanlarında tamamen bilgisiz ve batıl inançlara bağlı olduklarını, tıbbi müdahale yerine büyücülere yöneldiklerini ifade eder. Çiçek hastalığı gibi salgınlar karşısında toplumun kayıtsız kaldığını ve herhangi bir önlem alınmadığını söylerken şunları aktarır: “Soğuk havada çiçek hastalığına yakalanmış çocukların acı soğuğa aldırılmadan sokaklarda koştuklarını görüyordum. Bu çocuklar öldüğünde aileleri üzülyordu”. Kaşgar halkının kaderci yaklaşımının bu durumu daha da pekiştirdiğini şöyle ifade eder: “Eğer Allah'ın takdiri buysa sen ya da çocuğun buna yakalanır ve hiçbir şey engel olamaz; eğer O'nun isteği değilse hastalığa

yakalanmazsınız". Bu teslimiyetçi anlayış toplumun genel yaşam felsefesini de şekillendirmiş ve sık sık büyük üzüntülere yol açmıştır. Lady Macartney Kaşgar halkının yaşama bakış açısında kaderciliğin ağır bastığını ve bu düşünce yapısının pek çok bela ve sıkıntıyı beraberinde getirdiğini gözlemler (1985, s. 124).

Lady Macartney, Kaşgar'da hastalıklar ve batıl inançlar konusundaki gözlemlerini aktarırken toplumun sağlık konularına yaklaşımının oldukça sorunlu olduğunu dile getirir. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek adına hizmetçilerin hasta olduklarında uzak durmaları gerektiğini belirtmelerine rağmen onların çoğu zaman enfekte olduklarını gizleyerek çalışmaya devam ettiğini görür: "Onlar, bizim konu hakkında bir şey bilmediğimizi düşünerek enfeksiyon kapmalarına rağmen yine de gelirlerdi". Bununla birlikte, İngilizlerin çocuklarını çiçek aşısı sayesinde hastalıktan koruyabildiklerini gören bazı Kaşgarlı babalar, bebeklerinin aynı şekilde aşılınmalarını talep ediyorlardı. Ancak bu bireysel girişimler halk arasında yaygın olan tıbbi bilgisizlik ve batıl inançlarla mücadelede yetersiz kalır. Lady Macartney, Kaşgar toplumunda zührevi hastalıkların yaygınlığının da dikkat çekici olduğunu belirtir. "Yaklaşık olarak bütün erkek ve kadınlar zührevi hastalıklara sahipti. Bu yüzden çocuklar ebeveynlerinden aldıkları bu mirasla dünyaya hasta olarak geliyordu" der. Evlilik kurallarının gevşekliği nedeniyle bu durumun kaçınılmaz hâle geldiğini ifade eder. Özellikle çocukların doğuştan bu hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmasının üzücü olduğunu vurgular (1985, s. 125).

Lady Macartney Kaşgar toplumunda, çocuklarla ilgili derin bir nazar korkusunun hâkim olduğunu ve buna yönelik pek çok batıl inanışın uygulandığını söyler. Doğum sürecinin sessiz ve gizli tutulduğunu, çocuğun kaderi üzerinde doğum anına şahitlik eden ilk kişinin etkisi olacağına inanıldığını, bunun da evin babası olduğunu aktarır. Bu inanç nedeniyle kadınlar hamilelik dönemlerinde toplumdaki izole bir şekilde yaşar. Ayrıca görevlilerin yalnızca hamile kadının durumu kötüleştiğinde çağırıldığını ve bu aşamaya gelindiğinde genellikle annenin kurtarılması için yapılacak pek bir şeyin kalmadığını belirtir (1985, s. 125). Lady Macartney'in gözlemleri, Kaşgar'daki toplumsal yapının sağlık ve batıl inançlar etrafında nasıl şekillendiğini, bireylerin hastalıklara karşı çaresizlik içinde kaderciliğe sığındıklarını ve bunun trajik sonuçlara yol açtığını açıkça ortaya koymaktadır.

Lady Macartney, Kaşgar'da doğum, hastalık ve çocuklarla ilgili batıl inançların insanların günlük yaşamlarını ve inanışlarını nasıl şekillendirdiğini gözlemlemiştir. Özellikle doğum sürecine dair anlattıkları, tıbbi bilgisizliğin ve geleneksel uygulamaların bir kadının hayatında nasıl

hayati bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Doğumun kolay olması için hamile kadınlar bir büyücü ya da büyücü doktordan yardım almaktadır. Bu süreçte kadın, bir direğin etrafında döndürülerek şeytani ruhlardan arındırılmaya çalışılmaktadır. Kadın baş dönmesi ve baygınlıktan düşene kadar dönüp durmaktadır. Bu uygulama, doğumun sağlıklı ve sorunsuz geçeceğine dair bir inançla yapılmaktadır. Macartney'e göre, dönemin bilimsel bilgileri ışığında, bunun hamile kadın için son derece tehlikeli bir uygulama olduğu açıktır (1985, s. 126).

Benzer yöntemler hastalık tedavisinde de kullanılmaktadır. Lady Macartney, zatürre olan hizmetçisinin kendi bilgisi dışında büyüyle iyileştirilmeye çalışıldığını anlatır: "Abdullah'ın şeytan çıkarttığını öğrendiğimizde korktuk. Ertesi gün öldü ve bu şaşırılacak bir şey değildi". Bu tür şifa uygulamalarının, hastalıkların bilimsel yöntemlerle tedavi edilmesini engellediğini ve hastaların hayatını riske attığını belirtir (1985, s. 126).

Lady Macartney, nazara dair yaygın korkunun halkın inanç dünyasında önemli bir yer tuttuğunu görür. Fotoğraf makinesinin bile çocuklara zarar verebileceğine inanıldığını, bu nedenle birçok ailenin çocuklarının fotoğrafının çekilmesine karşı çıktığını söyler. Ayrıca, çocukların güzelliğinden bahsetmenin onların ölümüne neden olabilecek tehlikeli bir eylem olarak görüldüğünü aktarır. Bu tür inanışların, toplumun günlük yaşamını ve çocuk yetiştirme biçimlerini derinden etkilediğini vurgular ve sözlerine şöyle devam eder: "Eğer bir ailede sıklıkla olduğu gibi pek çok çocuk ölürse ebeveynler doğacak yeni çocuklarına 'Süpürge' ve 'Taş' gibi önemsiz isimler verirlerdi." Bu tür isimlerin, Allah'ın dikkatinden kaçmayı sağlayacağı ve çocuğun hayatta kalmasını temin edeceği düşünülmektedir. (1985, s. 126-127).

Macartney'in anlatıları Kaşgar toplumunda kaderciliğin ve batıl inançların ne derece etkili olduğunu gözler önüne sermektedir. Toplum, hastalıklar ve doğum gibi konularda geleneksel uygulamalara sıkı sıkıya bağlı kalırken tıbbi ilerlemelerden uzak bir yaşam sürmektedir. Bu durum hem bireylerin hem de toplumun sağlık ve refahını olumsuz etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Lady Macartney'in Kaşgar toplumuna dair gözlemleri, geleneksel inanışların ve sosyal yapıların çocuk yetiştirme pratikleri üzerindeki etkilerini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. Özellikle bebeklerin doğumdan itibaren şeytandan korunmak için muska taşınması bölgedeki batıl inançların ne derece güçlü olduğunu göstermektedir. Bu muskalarda Kur'an ayetleri, kemik, tahta parçası veya parlak boncuk gibi nesnelere bulunur. Macartney'e göre en dikkat çekici hususlardan biri, bebeklerin aylarca yıkanmamasıdır. Bu gelenek çocuklarda deri

hastalıklarına ve göz enfeksiyonlarına yol açmaktadır. Bu durumu doğal seleksiyon bağlamında değerlendiren Macartney; “Sanıyorum bu anne ve çocuklar arasında en güçlü olanların hayatta kalmasını sağlıyor” ifadesini kullanır (1985, s. 127).

Toplumun içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal şartların, kadınların doğumdan hemen sonra ağır işlere dönmelerini gerektirdiğini söyleyen Macartney, bir hizmetçisinin gece doğum yapmasına rağmen ertesi gün çamaşır yıkamak için gelmesini hayretle karşılar. “Gerçekten yıkanmış çamaşırlarla ve yeni bebeğiyle geldi. Ve o, arka bahçede çamaşırları yıkarken küçük bebek gölge bir köşede onun montu üzerinde yatıyordu. İkisi de iyi ve mutluydu” diye aktarır. Bu örnekten yola çıkarak kadınların zorluklar karşısında gösterdiği direncin ne derece güçlü olduğunu vurgular (1985, s. 127-128).

Toplumda çocuk sahibi olmak büyük bir nimet olarak görülmektedir. Macartney'in hizmetçilerden birinin camide bulunduğu ve cennetten gönderildiğine emin olduğu bebeği sahiplenmesi, çocukların aileler için ne denli değerli olduğunun bir göstergesidir. Macartney bu olayı şöyle anlatır:

“Bir gün hizmetçilerimizden biri elinde paçavra gibi görünen bir şeyle, büyük bir heyecanla koşarak geldi. Yakından incelediğimde bunun küçük bir bebek olduğunu fark ettim. Onu camide bulunduğunu söyledi. İbadet için gittiğinde yerde bir kundak gördüğünü ve içinden bu bebeğin çıktığını anlatıyordu. Kendisi ve eşi uzun zamandır çocuk sahibi olamamışlardı; bu durum onlar için büyük bir üzüntü ve utanç kaynağıydı. Şimdi karşılarında duran bu bebeğin kendilerine adeta cennetten gönderildiğine inanıyordu. Bebek yaklaşık üç aylık, güzel bir kızdı; ancak çok pisti. Ona sıcak bir banyo yaptırmayı ve temiz kıyafetler giydirmeyi teklif ettim. Böylece karısına tertemiz ve güzel bir bebek götürebilirdi. Bu değerli hediye kimsenin dokunmasına izin vermeyecek kadar heyecanlıydı. Hizmetçilerin odasındaki harlı ateşin önüne oturdu ve benim talimatlarımla bebeği yıkayıp giydirdi. Küçük kız tekmeler atıyor; bundan hoşnut olduğunu belli ediyordu. Ona bir biberon ayarladık. Süt ve suyun doğru miktarlarını ayarlayabilmesi için ona bilgi verdim. Bebek doyduğunda adam onu zafer kazanmış bir edayla evine götürdü. Ancak birkaç gün sonra üzgün bir şekilde geri geldi. Tam da tahmin ettiğimiz gibi, bebeğin annesi geri dönmüş ve onu almakta ısrar etmişti. Meğer kocasıyla tartıştıkları bir anda ona zarar vermek için bebeği camiye bırakmış; sonra da nerede olduğunu söylememişti. Öfkesi dindikten sonra ise pişman olup çocuğunu almak istemişti. Ancak bebeğin ortadan kaybolduğunu görünce büyük bir endişeyle günlerce onu aramış, perişan olmuştu. Kocam

bebeğin annesine mutlaka geri verilmesi gerektiğini söylediğinde hizmetçimiz büyük bir üzüntüye kapıldı.” (1985, s. 128-129).

Bu olay aile içi dinamiklerde, kadının çocuğu erkeğe karşı bir koz olarak kullandığını da göstermektedir. Kocasına kızan bir kadının bebeğini terk edip daha sonra pişman olması kadınların içinde bulunduğu duygusal ve sosyal sıkışmışlığı da yansıtmaktadır.

Lady Macartney Kaşgar'daki evlilik ve toplumsal ilişkilerle ilgili gözlemlerinde bölgenin geleneksel evlilik uygulamaları ve sosyal yapısını yansıtan çarpıcı örnekler sunar. Özellikle boşanmaların çok basit ve hızlı bir şekilde gerçekleşen işlemler olduğunu görür. Kaşgar'da boşanmanın Molla tarafından hazırlanan bir boşanma kâğıdı ile yapıldığını ve evliliğin sonlandırılmasının adamın karısına şahitler önünde üç kez “Seni Boşuyorum” demesiyle tamamlandığını aktarır. Bu durumun evliliğin ne kadar geçici bir kurum olarak görüldüğüne işaret ettiğini ifade eder. Macartney bu bağlamda zengin bir Hintli tüccarın Kaşgar'da evlendiği genç ve güzel bir kızla yaşadığı ilişkiye dair bir örnek verir: Adam Yarkent'e dönerken karısını evine götürmek istemesine rağmen kızın babası buna karşı çıkar ve kızını geri almak ister. Macartney'e göre bu olay, bölgedeki evlilik anlayışına ve kızın ailesinin evlilik üzerindeki etkisine ilginç bir örnektir. Buna göre erkekler eşleriyle yaşadıkları problemlerde yalnız kadını değil kadının ailesini de ikna etmelidir (1985, s. 129). Bu olayda gecenin sonunda, Hintli tüccar ve arkadaşları, kızını zorla almak için kızın evini basar. Bu durum, Kaşgar'da ciddi bir huzursuzluk yaratır ve Çinli yetkililerin İngiliz vatandaşların böyle saldırılarda bulunup bulunmadığını sorgulamak üzere birini gönderdiğini aktarır. Kaşgar'daki evliliklerin ve aile ilişkilerinin ne kadar sert ve çatışmalı olabileceğini anlatan Macartney, Batılı bir gözle Doğu'daki toplumsal ve kültürel farklılıkları yadırgar. Olayla ilgili gözlemlerini Lady Macartney güncesine şöyle aktarır:

“Eşim, öfkeli adamı çağırarak aileyle ilgili olayları barışçıl bir şekilde çözmesini ve kavga etmemesini söyledi. Adam çok uysal bir şekilde kabul etti ve biz de onun ne kadar mantıklı biri olduğunu düşündük. Bir süre sonra Yarkent'e gittiğimizde karşımıza aynı adam çıktı ve bize şu hikâyeyi anlattı: Kız, onsuz yaşayamayacağını düşünüp Yarkent'e onun yanına gelmiş. Şu an her şey yolundaymış. Sonra gerçek hikâyeyi duyduk. Şöyleydi: Eşim Kaşgar'dan ayrılır ayrılmaz kızın birkaç arkadaşı bir düğüne katılmak için kızın babasından izin istemişler. Güzelce giyinmişler ve at arabasının arkasına düğün hediyesi olarak bir koyun koymuşlar. Baba, kızın arkadaşlarının damadıyla iş tuttuğunu düşünmediğinden razı olmuş ve kızına arkadaşlarıyla gitmesi için izin vermiş. Ancak şehrin dışına çıkar çıkmaz, kızın arkadaşları

arabadan inerek koyunu çözmüşler ve kızı Yarkent'e götürmüşler. Böylece kız güzel bir şekilde kaçırılmış. Baba kendisine oynanan oyuna çok kızmış ve damadından öç alacağına dair yeminler etmiş. Ancak kendi isteğiyle mi yoksa zorla mı olduğunu bilmediğimiz bir şekilde kız Yarkent'te kalmış" (1985, s. 129-130).

Kaşgar'da bu tür evliliklerin ve toplumsal yapının oldukça katı olduğu, bireylerin hem kendi hem de ailelerinin çıkarlarını savunma adına sert davranabildikleri anlaşılmaktadır. Macartney'in anlattıkları hem kültürel çatışmaların hem de yerel geleneklerin Batılı bir bakış açısından ne şekilde değerlendirildiğini ve bu farklılıkların toplumlar arası etkileşimlerde nasıl şekillendiğini göstermektedir.

Lady Macartney'in gözlemleri Kaşgar'da kadınların toplumsal yaşamını ve dinî pratiklerini yansıtmaktadır. Kadınların çok genç yaşta evlenmelerinin, kısa sürede yaşlanmış görünmelerinin ve birden fazla evlilik yapmalarının bölgedeki zorlu yaşam koşullarını ve geleneksel aile yapısını ortaya koyduğunu aktarır. Kadınların sosyal hayatta erkeklerden ayrı bir dünyaya sahip olmalarının İslam dünyasının pek çok yerinde görülen bir durum olduğunu ifade eder. Ancak burada kadınların dinî pratiklerden uzak tutulmaları ve camiye gitmemeleri dikkat çeken bir durumdur. Bunun yerine, kendi ihtiyaçları ve dilekleri doğrultusunda türbelere yönelirler. Lady Macartney bu konuda şunları söyler:

"Kadınların kendilerine ait eğlenceleri vardı; sık sık birbirlerini ziyaret ederlerdi. Dinin herhangi bir parçası değillerdi ve ibadet için camiye gitmezlerdi. Ancak bir çocuk veya eş dilemek ya da belalardan, zorluklardan kurtulmak istediklerinde yakarıştaki bulunmak için türbelere veya kutsal kabul ettikleri kişilerin mezarlarına giderlerdi." (1985, s. 130-131).

Lady Macartney "Ana Bibi" gibi tarihî kimliği bilinmeyen ancak halk tarafından kutsal kabul edilen kadın figürlerin bu bağlamda önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Kadınlar koca ararken bir mezarın önünde dua eder ve ellerini türbenin belirli yerlerine sokarak yakarırlar. Bu halk inanışlarının günlük hayattaki yerine dair önemli bir göstergedir. Türbenin yakınında dolaşan genç erkekleri fark eden Macartney bu tür ritüellerin bazen pragmatik ya da toplumsal etkileşimlere de kapı aralayabileceğini düşündürdüğünü ifade eder. Hastalıkların iyileşmesi için çamurlu türbeye yapılan ziyaretlerin Anadolu ve Türkistan'da yaygın olan şifa kültürleriyle benzerlik gösterdiğini görür. Türbelerde yaşayan ve toplum tarafından yarı kutsal kabul edilen "veli" veya "ermiş" kişilerin varlığının bölgedeki mistik halk inanışlarının önemli bir unsuru olduğunu belirtir. Macartney'in bu kişilerin büyük ihtimalle hayatlarını "yarı deli dilenciler" olarak geçirdiğine dair yorumu, Batılı bir gözlemcinin rasyonel bakış açısını yansıtsa da bu

insanların halk nezdinde önemli bir sosyal rol oynadığı unutulmamalıdır. Macartney bu ritüelleri şöyle aktarır:

“Koca arayan kadınlar mezarın önünde diz çökerek ağlar, yakarır ve ellerini mezardaki iki deliğe sokarlardı. Bazen dualarının fazlasıyla çabuk kabul edildiğinden şüphelenirdim. Çünkü sık sık türbenin yakınlarında boş boş dolaşan genç erkeklerin gizlice bu dilekte bulunan kadınları izlediğini görürdüm. Başka bir türbenin etrafı ise çamurla kaplıydı. Buraya deri hastalıklarına şifa arayan insanlar gelirdi. Kuyunun yakınından bir parça çamur alıp türbenin duvarlarına atarken orada yatan ermiş kişiye dua ederlerdi. Muhtemelen bu ermiş kişiler hayatlarını yarı deli dilenciler olarak geçirmişlerdi. Eski mezarlıklarda amaçsızca dolaşan bu eski türbelerde yaşayan pek çok insan vardı. Yalnızca erkekler ve kadınlar değil bazen tüm aileler buralarda barınıyordu. Halk, bu kişileri kutsal kabul eder ve onlara verilen yiyecek ya da paraya asla karşı çıkmazlardı” (1985, s. 131).

Lady Macartney, günlüklerinde bölgenin sosyal yapısı ve toplumsal dinamikleri üzerine de çeşitli gözlemlerini aktarır. Bunlar özellikle halk arasında mistik ya da kutsal kabul edilen kişilere yönelik algılar ve onların trajik kaderleriyle ilgilidir: Bir yılbaşı sabahı kahvaltılarını yeni bitirdikleri sırada, verandadan duyduğu ayak seslerinin hemen ardından kapı büyük bir güçle kınılır. Halbuki evlerinin ön kapısı her zamanki gibi kilitlidir. O sırada içeriye, yüzünde garip bir ifade bulunan bir dilenci girer ve doğrudan eşinin ayaklarına kapanarak hıçkırıklarla ağlamaya başlar. Adam, birilerinin onu öldürmek için peşinden geldiğini söyler. Evin hizmetçisi hızla içeri girerek adamı ayağa kaldırır. Eşi adamdan mantıklı bir açıklama beklerken zavallı adam, yalnızca “Onu öldürmek istediler” diyerek aynı cümleyi tekrar eder. Aniden, onu tutan hizmetçinin elinden kurtularak dışarı fırlar ve şehre doğru hızla uzaklaşır. Macartney, ertesi gün adamın mezarlıklardan birinde bulunan eski bir türbede ölü bulunduğunu öğrenir. Görünüşe göre, evlerine girişle başlayan bu delilik anı, onun kendi yaşamına son vermesiyle sonuçlanır. Lady Macartney bu olayın ardından kutsal kitaplarda anlatılan ve şeytanlar tarafından ele geçirildiği düşünülen kişilerin aslında bu tür hastalıklardan muzdarip zavallılar olabileceğini düşünür. “Kutsal kitap zamanlarında şeytanlar tarafından ele geçirilen delilerle bu zavallı epileptik kişilerin aynı derde sahip olduğunu düşünüyorum” diyerek bölge insanının Orta Çağ karanlığından çıkamadığını vurgular. Lady Macartney; “Ve bu trajik ziyaretçi bizim o yılki ilk konuğumuzdu” diyerek bu karşılaşmanın üzerinde bıraktığı ağır etkiyi anlatır. Olay, dönemin Kaşgar toplumunda mistik kişiliklere atfedilen anlamlar ve onların yaşadığı zor koşullar hakkında önemli ipuçları sunmaktadır (1985, s. 132).

Lady Macartney, günlüğünde bir Noel arifesinde yaşlı bir kadının acıklı hikayesine de yer verir: Çin Mezarlığı civarında yaşlı bir adamla bir kadın birlikte yaşamaktadırlar. Bir sabah kadının bulunduğu odadan bir tabut çıkarıldığı görülür ve kadın birkaç gün boyunca hareketsiz bir şekilde bir noktada oturur. Aradan iki gün geçtikten sonra kadının hala aynı pozisyonda, donmuş bir şekilde bir çöp yığınının üzerinde oturduğu görülür. Soğuk bir geceyi dışarıda geçirmenin hayatta kalmayı imkânsız kılacağını düşünen Lady Macartney eşiyile birlikte kadını aramaya karar verir. Bu olayı şöyle anlatır:

“Nihayet kadın hayatta kalmak için başka hiçbir seçeneği olmadığı anlaşılacak şekilde, kucakladığı yiyecek ve parayla donmuş hâlde bulundu. Kadın yalnızca göz hareketiyle tepki veriyordu. Bedeni donmuş olsa da beyninin hâlâ canlı olduğunu hissetmişim. Olayın ardından yaşlı kadının Çinliler tarafından dışlanmış ve ölüme terk edilmiş olduğunu öğrendik. Kadını sonunda evimize getirdik; ancak donmuş vücudu nedeniyle ilk başlarda hareket edemedi. Zamanla ona sıcak çorba ve et vererek iyileşmesini sağladık. Nihayetinde yatabilir hale geldi. Kadın tekrar hayata dönmemesinin ardından bize minnet duydu. Bu kadının zor koşullarda hayatta kalmasını bir mucize olarak değerlendirmişim. Fakat kadının önceki yaşamına dair bilgi edinmemle birlikte bu yardımın onun için daha kötü bir kaderi beraberinde getirebileceğini sorgulamışım. Çalışmalarım sırasında kadına bir sığınak temin edilmesi için bir yetkiliden yardım almışım. Ancak onun için daha iyi bir yaşam sağlanıp sağlanamadığını düşünmeden de edemedim.” (1985, s. 133-135).

Sonuç

Bu çalışma Lady Macartney'in XX. yüzyılda Kaşgar'da yaptığı gözlemleri dikkate alarak dönemin toplumsal ve kültürel dinamiklerini değerlendirmiştir. Macartney'in günlükleri, Kaşgar'daki kadınların aile yapısı ve sosyal konumu hakkında önemli ipuçları verirken bölgedeki sosyal yapıların işleyişine dair derinlemesine bir analiz imkânı sağlamaktadır. Günlüklerinde aktardığı olaylar ve gözlemleri, kadınların aile içindeki rolleriyle toplumdaki varoluş mücadelelerini anlamamız açısından dikkate değer veriler sunmaktadır. Özellikle çok eşlilik, ailevi entrikalar, toplumsal dışlanma ve kadınların bu koşullar karşısındaki stratejik manevraları, dönemin sosyokültürel bağlamı içinde değerlendirilmiştir.

Macartney'in gözlemleri, Kaşgar'daki kadınların toplumsal yapı içindeki hareket alanlarını ve mücadele biçimlerini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Onun anlatılarında kadınlar yalnızca edilgen figürler olarak değil, kendi yaşamlarını şekillendirmeye çalışan aktif

bireyler olarak da göze çarpmaktadır. Toplumsal hiyerarşinin belirlediği sınırlar içerisinde kadınların statülerini koruma veya iyileştirme yönünde çeşitli stratejiler geliştirdiği, kimi zaman aile içindeki güç dengelerine etki ederek kendi lehlerine sonuçlar elde etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu bağlamda çalışma, Lady Macartney'in günlüklerinin bireysel bir anlatı olmanın ötesine geçerek XX. yüzyıl Kaşgar'ının sosyal yapısına ışık tutan önemli bir tarihî kaynak niteliği taşıdığını ortaya koymaktadır. Macartney'in gözlemleri, dönemin Kaşgar toplumunda kadınların toplumsal cinsiyet rollerini nasıl deneyimlediklerini ve ailevi yapılar içinde nasıl konumlandıklarını anlamak için değerli bir bakış açısı sunmaktadır. Bunun yanı sıra bu çalışma Macartney'in aktardığı bireysel hikâyeler üzerinden Kaşgar'daki kadınların toplumsal yapının belirlediği sınırlar içinde nasıl hayatta kalmaya çalıştığını ve toplum içindeki varlıklarını sürdürebilmek adına ne tür stratejiler geliştirdiklerini tartışmaya açmaktadır.

Sonuç olarak Lady Macartney'in günlükleri XX. yüzyıl Kaşgar'ında kadınların toplumsal ve kültürel konumlarını anlamak açısından önemli bir belge niteliği taşımakta ve Türkistan coğrafyasının sosyal tarihine dair daha geniş bir çerçevede değerlendirilmesi gereken özgün bir kaynak olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma bireysel anlatıların ve mikro tarihsel verilerin, makro düzeyde tarih yazımı açısından nasıl anlamlı veriler sunduğunu ortaya koyarak Kaşgar'daki toplumsal yapıya dair daha derinlemesine bir perspektif geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Kaynakça

- Alikuzai, H. W. (2013). *A Concise History of Afghanistan in 25 Volumes*. Trafford Publishing.
- Clinch, N. ve Clinch, E. (2011). *Through a Land of Extremes: The Littledales of Central Asia*. Seattle: The Mountaineers Books.
- Dillon, M. (2014). *Xinjiang and the Expansion of Chinese Communist Power: Kashgar in the Early Twentieth Century*. New York: Routledge.
- Farrington, S. ve Leach, H. (2003). *Strolling About on the Roof of the World: The First Hundred Years of the Royal Society for Asian Affairs*. New York: Routledge.
- Kolesnikov, A. (2010). *Rus Seyyahların Gözüyle Kaşgar XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı- XX. Yüzyılın Başı*. çev. Rakhat Abdieva, yay. haz. İlyas Kamalov, Ankara: TTK.

- Labutina, T. L. (2016). Britanskiy Posol Djordj Makartni i ego Predstavleniya o Ekaterininskoy Rossi. *Novaya i Noveyşaya İstoriya*, No: 3, 166-180.
- Macartney, Lady. (1985). *An English Lady in Chinese Turkestan Lady Macartney*. Oxford: Oxford University Press.
- Özkan, Murat. (2018). Din, Gelenek ve Değişim: XIX. Yüzyılda Kâşgar Kadını. *Turkish Studies*, 13/24, 161-184.
- Özkan, Murat. (2017). Kaşgar'da Bir İngiliz Ailesi: Macartney. *Asia Minor Studies*, 5/10, 74-86.
- Petrovskiy, N. F. (2010). *Turkistanskıe Pisma*. red. V. S. Myasnikov, Moskova: İzdatelstvo Pamyatniki İstoriçeskoı Mıslı.
- Popkova, O. V. (2023). Predstavleniye Britantsev o Rossii v Period Pravleniya Ekaterini II. *Uçenie Zapiski Orlovskogo Gosudarstvennogo Universiteta*, 4(101), 108-112.
- Skrine, S. P. ve Nightingale, P. (2005). *Macartney at Kashgar*. Oxford: Routledge.
- Skyes, E. ve Skyes, P. (1920). *Through Deserts and Oases of Central Asia*. London: Macmillan and Co., Limited St. Martin's Street.
- Tamm, E. E. (2011). *The Horse that Leaps Through Clouds: A Tale of Espionage, the Silk Road, and the Rise of Modern China*. Vancouver: Counterpoint.

ЛЕДИ МАКАРТНИДІН XX ҒАСЫРДАҒЫ ҚАШҚАРЛЫҚ ӘЙЕЛДЕР ЖӘНЕ ОТБАСЫ ҚҰРЫЛЫМЫ АТТЫ ПЕРСПЕКТИВАСЫ

Аңдатпа: Зерттеуде XX ғасырдағы Англияның бірінші Қашқар консулы Джордж Макартнидің әйелі Леди Макартни туралы айтылады. Ол XIX ғасырда Қашқардағы әйелдердің қоғамдық құрылымдағы орнын жан-жақты зерттеп, олардың әлеуметтік өмірі мен мәдени ерекшеліктерін сипаттауды мақсат еткен. Күйеуінің қызметіне байланысты ұзақ жылдар бойы Қашқарда өмір сүрген Леди Макартни жергілікті әйелдермен тығыз қарым-қатынас орнатып, олардың отбасылық дәстүрлері, әлеуметтік ұстанымдары, киім үлгілері, күнделікті тұрмысы, ойын-сауық мәдениеті мен наным-сенімдері

жөнінде маңызды дүниелерді жазып алған. Бұл деректер Қашқар әйелдерінің қоғамдағы билік динамикасы мен гендерлік иерархияға қалай бейімделгенін, сондай-ақ олардың отбасындағы рөлін ашып көрсетеді. Макартнидің жазбалары жеке бақылаулардан ғана тұрмайды, олар ХІХ ғасырдағы Қашқар қоғамының әлеуметтік құрылымын сипаттайтын құнды тарихи дереккөз болып табылады. Оның еңбектерінде әйелдердің әлеуметтік өмірдегі тынысы, тұрмыстық жағдайы мен қоғамдағы орны кеңінен қарастырылған. Зерттеуде Леди Макартнидің бақылаулары тек Батыс зерттеушісінің мәдени әсерлері тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар ХІХ ғасырдағы Қашқар қоғамының құрылымдық ерекшеліктері мен гендерлік рөлдерін түсінуге ықпал ететін маңызды дереккөз ретінде қарастырылады. Осылайша, кезеңдегі әлеуметтік иерархия және әйелдердің орны тарихи контексте жан-жақты талданады.

Кілт сөздер: Леди Макартни, Шығыс Түркістан, Қашқар, Англия, Әйел, Күнделік.

ПЕРСПЕКТИВА ЛЕДИ МАКАРТНИ В ХХ ВЕКЕ ПОД НАЗВАНИЕМ КАШГАРСКИЕ ЖЕНЩИНЫ И СТРУКТУРА СЕМЬИ

Аннотация: Данное исследование посвящено леди Макартни, супруге первого кашгарского консула Великобритании Джорджа Макартни в ХХ веке. Цель работы — всестороннее изучение положения женщин в социальной структуре региона на основе наблюдений, сделанных в Кашгаре в ХІХ веке. Леди Макартни, прожившая в Кашгаре многие годы в связи с дипломатической деятельностью своего мужа, провела значимые наблюдения, касающиеся семейных отношений местных женщин, их социального статуса, одежды, повседневного быта, культурных практик и религиозных верований. Эти наблюдения позволяют проследить, как кашгарские женщины адаптировались к системе властных отношений и гендерной иерархии, существовавшей в обществе, а также раскрывают их роль в семейной структуре. Записи Макартни представляют собой не просто

личные наблюдения, но также важный исторический источник, позволяющий реконструировать социальную динамику Кашгара в рассматриваемый период. В её трудах детально анализируются сферы участия женщин в общественной жизни, их положение в семье и общий социальный статус. В исследовании наблюдения леди Макартни рассматриваются не только как отражение культурных впечатлений представителя западного мира, но и как ценный источник для изучения трансформаций в кашгарском обществе XIX века. Таким образом, социальная иерархия данного периода и место женщин в её рамках будут проанализированы в историческом контексте.

Ключевые слова: Леди Макартни, Восточный Туркестан, Кашгар, Англия, Женщина, Дневник.

Extended Summary

George Macartney is the son of Halliday Macartney, a famous diplomat and China expert. Halliday Macartney studied medicine and graduated as a surgeon. He participated in the Crimean War as a chemist's assistant and later joined Charles Gordon's army in the suppression of the Taiping Rebellion. He then stayed in China, married a Chinese woman, and began to trade. His son George was born during the years Halliday Macartney was in China. Halliday Macartney, who later returned to London, worked for the China Mission and was appointed as the regional secretary.

George Macartney lived in Nanjing until the age of ten, where he received his first education. He continued his education at a college in England and later at a French university. His fluency in English, French, Russian, German, and Chinese gave him a great advantage in his diplomatic career. In 1881, he accompanied his father as a secretary in Xinjiang, which strengthened his position in diplomatic circles. During his stay in Xinjiang, Macartney benefited from his father's influence. In the same year, he traveled with Chinese Ambassador Zeng Jize to St. Petersburg, where he contributed to the negotiation of the St. Petersburg Treaty between Russia and China. This experience allowed him to improve his diplomatic skills and closely observe the political balances in the region. In the late nineteenth century, Turkestan, especially the Pamir region, became the center of geopolitical tensions in the Great Game between Britain and Russia. Britain decided to send Sir Francis Younghusband to the region to closely monitor the Russian advance and obtain direct information about the strategic situation. Younghusband's aim was not only to conduct reconnaissance but also to establish political and diplomatic contacts to protect British interests.

To overcome the language barrier in negotiations with the Chinese administration and conduct discussions more effectively, a Chinese-speaking interpreter had to be included in the delegation. At this point, George Macartney, who stood out with his diplomatic skills and knowledge of the region, was assigned as the interpreter for the negotiations with the Chinese administration.

After completing his expedition in the Pamir region, Sir Francis Younghusband left Kashgar with the materials he had collected and traveled to India, but it was decided that George Macartney would remain in Kashgar to maintain Britain's political presence in the region. In fact, although Macartney was sent to the region on an official mission, he only received the title of consul in Kashgar later. Therefore, for a long time, the Chinese government considered him merely a British official. To strengthen its strategic interests in the region, Britain officially appointed Macartney as consul in Kashgar in 1904. This appointment was an important step that formalized his status in the region and consolidated Britain's influence in East Turkestan.

Macartney's wife, Katherine Borland, came from a Scottish family. Her father, James Borland, had started his education at a village school in Castle Douglas and had formed a long-lasting friendship with George Macartney's father, Halliday Macartney. This friendship created a strong bond not only between the two men but also between their families. While Halliday Macartney was stationed in China, his son George spent his holidays with the Borland family. Thus, George and Katherine spent their childhood together. The friends kept in touch in the following years and eventually became engaged; after two years of engagement, they married in the autumn of 1898.

Katherine was only 21 years old when she arrived in Kashgar, unaware that she and her husband would spend 17 years there. The couple had two sons, Eric and Robin, and a daughter, Sylvia. Lady Macartney writes in detail about her life in Kashgar, revealing the social and political dynamics of the period. In her diary, she describes not only her own experiences but also the cultural structure, social relations, and political atmosphere of the region in bold terms.

Her diaries were first published in 1931 by her son Eric Macartney under the title *An English Lady in Chinese Turkestan* and reprinted in 1985 with a foreword by Peter Hopkirk. This work, which consists of fourteen chapters, describes the traditions, hospitality, food culture, travels, and the traces left by the Chinese administration in the region from a woman's perspective since Lady Macartney's arrival in Kashgar. In particular, the

detailed information she provides about Kashgar women is of great importance for understanding the social structure of the period. Lady Macartney's observations are an important source of information about the daily life of the Kashgarians and reflect the perspective of a Western observer.

This study evaluates the social and cultural dynamics of the period by considering Lady Macartney's observations in Kashgar in the twentieth century. Macartney's diaries provide important clues about the family structure and social position of women in Kashgar and offer an in-depth analysis of the functioning of social structures in the region. The events and observations she reports in her diaries provide remarkable data for understanding the roles of women in the family and their struggle for existence in society. In particular, polygamy, family intrigues, social exclusion, and women's strategic maneuvers against these conditions are evaluated within the sociocultural context of the period.

Macartney's observations are important for revealing women's spheres of action and forms of struggle within the social structure in Kashgar. In her narratives, women stand out not only as passive figures but also as active individuals trying to shape their own lives. Within the limits set by the social hierarchy, it is evident that women developed various strategies to protect or improve their status and sometimes sought to achieve favorable outcomes by influencing the balance of power within the family. In this context, the study reveals that Lady Macartney's diaries go beyond being an individual narrative and serve as an important historical source that sheds light on the social structure of twentieth-century Kashgar. Macartney's observations provide a valuable perspective for understanding how women experienced gender roles and how they were positioned within familial structures in Kashgar society of the period. Additionally, through Macartney's individual stories, this study discusses how women in Kashgar tried to survive within the limits set by the social structure and the strategies they developed to maintain their existence in society.

Yazar Katkı Oranı (Author Contributions): Murat ÖZKAN (%100)

Yazarların Etik Sorumlulukları (Ethical Responsibilities of Authors): Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest): Çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

İntihal Denetimi (Plagiarism Checking): Bu çalışma intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir.

UDC 94 (574) DBTBL 03.20